

Ivan Čizmić

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*

Primljeno: 21. 11. 1987.

JUGOSLAVENSKI SOCIJALISTI U SJEDINJENIM AMERIČKIM DRŽAVAMA U PRVOM RAZDOBLJU SVOGA DJELOVANJA (1894—1910)

SAŽETAK

Od godine 1880. pa do prvoga svjetskog rata u Sjedinjene Američke Države doselilo se oko pola milijuna iseljenika s područja današnje Jugoslavije. Jugoslavenski iseljenici, iako relativno po broju mala etnička grupa, utjecali su na razna područja života SAD, uključujući se u mnoge društvene pokrete, a ponajviše u radnički pokret, putem radničkih stranaka i sindikalnih organizacija. Ovaj rad bavi se prvim pokušajima jugoslavenskih socijalista da se društveno okupe kako bi proveli socijalističke programe među jugoslavenskim iseljenicima. Takvi pokušaji zabilježeni su već 1894, i u ovom radu prate se i analiziraju do godine 1910, kada je osnovan Jugoslavenski socijalistički savez u Chicagu. Osnivanjem Saveza završilo se i prvo razdoblje djelovanja naših socijalista u SAD.

Jugoslavenski iseljenici koji su stizali u SAD između 1880. i prvog svjetskog rata pripadaju tzv. »novoj imigraciji«. Uz neke posebnosti, uključivanje južnoslavenskih doseljenika u život nove sredine sličilo je uključivanju ostalih »novih doseljenika«. Jedan od putova uključivanja naših ljudi u život Amerike bilo je njihovo sudjelovanje u radničkom pokretu, koje je bilo slično kao i uključivanje doseljenika iz vremena poslije 1880.

Naši iseljenici dali su značajan doprinos razvoju američkoga radničkog pokreta, a napose važnu ulogu odigrali su u američkom socijalističkom pokretu, tj. u radu dviju radničkih partija, Socijalističke stranke i Socijalističke radničke stranke. Tom smo pitanju dosad u našoj povijesnoj literaturi posvetili stanovitu pažnju (1:9, 11), no nismo mnogo govorili o prvim počecima socijalističkog pokreta među našim iseljenicima u SAD. Zadovoljili smo se samo informacijama da su američki Slovenci bili prvi koji su počeli 1903. razvijati socijalistički pokret, a da su iza njih slijedili Hrvati i kasnije Srbi (1:171). Činjenica da nismo dovoljno istraživali prve početke socijalističkog pokreta među jugoslavenskim iseljenicima u SAD, imala je za posljedicu da nismo ni dovoljno razumjeli korijene nekih problema koji će neprestano pratiti i obilježavati djelatnost naših socijalista u Americi. Zato je i svrha ovog rada da se ta praznina popuni i tako omogući uspješnije istraživanje uloge naših socijalista u radničkom pokretu Amerike.

Jugoslavenski iseljenici u SAD bili su među prvim doseljenicima iz Evrope, koji su u novoj sredini osnivali brojna dobrotvorna, sportska, politička i druga društva. Već 1857. imaju svoja prva društva u Kaliforniji, a 1974. u Luisiani.

Poslije 1880, nakon masovnijeg doseljavanja u istočne države Amerike, i tamo naši iseljenici osnivaju mnoga društva i organizacije.

U prvim društvenim okupljanjima naših iseljenika socijalista nije bilo, nego će se i prva socijalistička udruženja pojaviti nešto kasnije, tek 1903. Razlog tome jest nerazvijenost socijalističkog pokreta u krajevima iz kojih su naši ljudi iseljavali, ali i veoma rigorozan stav američkih vlasti prema socijalistički orijentiranim doseljenicima, kao i činjenica da se socijalistički pokret i u samoj Americi počeo dosta kasno razvijati (17:15).

Ipak, prve vijesti o našim socijalistima u Americi sežu još iz 1894, kada je jedna grupa socijalista iz Chicaga poslala financijsku pomoć (8\$ i 20 centi) zagrebačkom socijalističkom listu *Sloboda*. U popratnom pismu jedan od njih, Ivan Firtz, javlja: »Sa Slaveni, koji je tuj velik broj, nisam mogao još dosele u veliki dodir doći, sada nas je samo mala hrpica, koji se u slobodno vrijeme sastajemo. Da mi i u tom malom broju nastojimo našoj dužnosti zadovoljiti, posvjedočiti će vam priposlana podpora za 'Slobodu'« (18:a). Da je list *Sloboda* u to vrijeme bio dosta čitan među našim iseljenicima u Americi vidi se iz reakcije jednoga tamošnjeg hrvatskog svećenika koji je u iseljeničkom listu »Chicalo« napao pisanje »Slobode« riječima: »Zato bi bolje bilo mojim sunarodnjacima (...) da napuste otrov iz starog kraja, 'Slobodu' iz Zagreba, te da se predplate na naše čisto kršćanske i narodne novine, bar do sada izlazeće novine u Americi« (18:b).

Međutim, nešto kasnije Juraj Mamek u Chicagu pokreće list socijalističke orijentacije *Branik* u kojemu će novinar Janković oštro polemizirati s nacionalnim programom lista *Chicago*. Da su te polemike bile oštre vidi se i iz dopisa iseljenika Petra Beunika »Hrvatskom radniku« u Zagrebu, u kojem između ostaloga piše: »Ali pošto gore navedeni list, koji nosi naslov 'Branik' žive samo o tom psujući na najogavniji način najljepši i najstariji list u Americi, 'Chicago-Slobodu' (...) te kod toga stavlja opet ovdje slobodne hrvatske radnike u dvije stranke (...) Čim sam došao i pročitao nekoliko brojevah toga nazovi 'Branika', mogao sam opaziti, da je taj listić složen sasama u duhu socijal-demokratskom, te sam mogao pročitati mnoge pretiskane vijesti iz zagrebačke socijal-demokratske 'Slobode'. Po tom sam mogao uviditi da si 'Branik' pruža ruku preko širokog oceana sa hrvatskimi socijalisti« (6:b).

O sve većem širenju socijalističkih ideja među iseljenicima čitamo i u budimpeštanskom listu *Pester Lloyd* u kojem se navodi »da su mnogi iseljenici okorjeli socijal-demokrati i ni malo ne vole ugarske vlasti i tamošnje zvanične ugarske predstavnike« (15:).

Potkraj stoljeća u SAD će stizati sve veći broj naših iseljenika socijalistički opredijeljenih, bilo da su dolazili direktno iz domovine ili nakon nekoliko godina provedenih u zapadnoevropskim zemljama, gdje su obično stjecali neka iskustva u radničkom pokretu.

Na čelo jugoslavenskoga socijalističkog pokreta u Americi stali su oni iseljenici koji su i prije dolaska u SAD bili značajni aktivisti u socijaldemokratskom pokretu u Austro-Ugarskoj. Jedan od pokretača socijalističkog pokreta među hrvatskim iseljenicima bio je Josip Ječmenjak, koji je u Zagrebu 1893. na strukovnom kongresu postolara i čizmara bio izabran za predsjednika. Tomo Bešenić, osnivač mnogih socijalističkih društava i kasniji predsjednik Narodne hrvatske zajednice, bio je u Hrvatskoj aktivan u sindikatu krojačkih radnika. Milan Glumac, urednik *Radničke straže*, bio je tajnik Socijaldemokratske stranke za Slavoniju i Srijem. Juraj Memek, koji je u Hrvatskoj ustrojio Strukovnu udruhu krojačkih radnika, u Chicagu se uključio

u društveni i politički život iseljenika i izdavao prvi socijalistički orijentiran list *Branik*. Etbin Kristan i Jože Zavertnik bili su istaknute osobe u socijaldemokratskom pokretu, jednako u Austro-Ugarskoj kao i poslije u SAD.

Sve do 1903. aktivnosti naših socijalista u Americi bile su prigodne i spontane, usmjerene uglavnom na sakupljanje financijske pomoći i pružanje moralne podrške socijaldemokratskoj štampi u domovini. Tek u vezi sa »Skupštinskim pokretom« u Hrvatskoj protiv Khuena Hedervarya, a u kojem su sudjelovali i socijaldemokrati, naši socijalisti u Americi solidarno će s ostalim iseljenicima pružiti podršku svojim sunarodnjacima u starom kraju (2). Aktivnu ulogu u tome odigrao je »Jugoslavenski politički klub«, što su ga osnovali godine 1903. naši socijalisti u Alleghenyju. U programskoj orijentaciji ovog Kluba predviđalo se osnivanje socijalističkih društava širom SAD gdje su živjeli naši iseljenici. U to vrijeme doseljavale su se desetine tisuća naših ljudi u Ameriku, pa se u programu Kluba naglašava da je potrebno povesti veću brigu za njih, posebno u prvim danima njihova boravka u novoj sredini, naročito pri zapošljavanju. Jugoslavenski politički klub u svom je programu predvidio i prosvjetni rad, održavanje predavanja i osnivanje biblioteka. Da bi taj rad što bolje uspio, u proglasu s osnivačke skupštine Kluba naglašava se: »Trebalo da svaki svjesni radnik koji moralno, toli materijalno priskoći u pomoć oko osnutka kluba, koji će imati blagotvorne posljedice za sve jugoslavenske radnike, bez razlike narodnosti i vjere«. List *Slobodna riječ* iz Zagreba koji je objavio proglas »Jugoslavenskog političkog kluba«, pružio je toj inicijativi podršku, naglašavajući: »Nadamo se da će ovaj zdravi pokret u Americi uspjeti, te donijeti blagotvornih plodova. Jugoslavenski radnici u Americi naprijed okupljajte se u klubove« (19:a).

Nakon represije, što ju je režim u Hrvatskoj poduzeo protiv vinovnika skupštinskog pokreta,¹ jedna grupa političkih ljudi iz Hrvatske sastala se u Veneciji u nastojanju da hrvatsko pitanje iznesu pred međunarodnu javnost i da izgrade mrežu jakih političkih uporišta u inozemstvu. Prema odluci s ovog sastanka, Hinko Sirovatka trebao je ići u SAD i raditi među našim iseljenicima (12:194). Sirovatkin dolazak u Ameriku izazvao je nedoumicu kod tamošnjih Hrvata u tome koliko njemu osobno treba pružiti podršku i to radi njegova prethodnoga djelovanja u političkom životu Hrvatske. Ipak, prema pisanju lista *Hrvat* iz Clevelanda Sirovatki je kao učesniku Venecijanskog sastanka ukazano povjerenje među iseljenicima, pa je na njegov prijedlog bio zakazan osnivački sastanak *Hrvatskog saveza* u New Yorku 25. kolovoza. Taj sastanak nije bio uspješan, jer je Sirovatka istupao kao predstavnik Stranke prava i na taj način izazvao protivljenje iseljenika koji nisu podržavali stranački program pravaša (5:). Sirovatki se napose oštro suprostavio Petar Pavlinac, funkcionar Narodne hrvatske zajednice iz Pittsburga (7). Bilo je pokušaja da se zaustave stranačke borbe među našim iseljenicima u to

¹ Socijalisti u Americi osudili su represivne mjere režima, napose prema socijaldemokratima, kojima je bilo zabranjeno izdavati listove »Slobodu« i *Novu slobodu*. Tako je u Alleghenyju bilo sakupljeno 249 kruna i poslano u Zagreb kao pomoć za izdavanje novih socijalističkih listova. Uz pošiljku novca upućena je i sljedeća poruka: »Mi vam želimo u toj vašoj teškoj borbi dobar uspjeh, te izražavamo toplu želju za složan rad, a mi ćemo vam svakom zgodom priskočiti u pomoć (...) Nadalje vam javljamo da ćemo ovdje započeti agitaciju za širenje naših novina po američkim gradovima gdje ima Hrvata.« (19: e)

Naši su socijalisti iz Amerike nastavili slati financijsku pomoć socijalistima u Hrvatsku. Tako su iz Alleghenya uputili 1905. sumu od 241 kruna Fondu za utamničene socijaldemokrate u Hrvatskoj (19: j)

Polovinom 1906. također je bila upućena financijska pomoć iz Alleghenya socijalističkoj štampi u Hrvatskoj sa sljedećom porukom: »Stoga ovdje zaključujemo, da će se svakom uredniku 'Slobodne riječi' koji dospje u zatvor skupiti pomoć od 100 kruna. Ovdašnji zemljaci zgražaju se nad takove tiskovne odnošaje u Hrvatskoj i nastojati će svim silama da do promjena čim prije dode (19: l).

vrijeme. Tako je Antun Škrivanić urednik lista *Hrvatska* tim povodom pisao: »Mi se sa svoje strane ne vežemo ni na jednu od domovinskih stranaka, jer pripadamo onoj općoj stranci, koja se zove hrvatski narod, pripadamo stranci rada za materijalno i duševno unapređivanje radništva i seljaštva (...) jer želimo da hrvatski radnički svijet u Americi bude sav što ga ima organizovan kao jedna stranka borbe i rada za ljudska i narodna hrvatska prava« (16:a). Ovaj apel lista *Hrvatska* iz Alleghenyja na jedinstvo nije imao uspjeha i jedinstvo u to vrijeme nije bilo postignuto (2:). Socijalisti su u svakom slučaju bili protiv Sirovatkina djelovanja među iseljenicima i to radi starih računata iz Hrvatske. Hinko Sirovatka bio je aktivan među kršćanskim socijalistima i uređivao je list *Hrvatski radnik* u kojemu je oštro napadao socijaldemokrate. Ovaj spor iz Hrvatske nastavio se i u Americi. Jugoslavenski politički klub osudio je dolazak Sirovatke u Ameriku i njegovo povezivanje s pravaški orijentiranim svećenicima i novinarima. U priopćenju Kluba navodi se kako su iseljenički listovi preporučivali iseljenicima Sirovatku kao velikog patriota, žrtvu režima u Hrvatskoj i radničkog borca. Međutim, u priopćenju Jugoslavenskog političkog kluba stoji: »Naravski, mi smo se na tako glupo pisanje smijali, buduće poznamo već duže vremena Sirovatku, te smo znali već unaprijed u kakvu je svrhu ovamo došao, naime po starome njegovu običaju zaglupljivati radni narod i nismo se prevarili. Kada je stupio na tlo slobodne Amerike, bavile su se njime sve naše novine, svi takozvani 'narodni dobrotvori', velečasni župnici, veleučeni doktori, rodoljubni bankiri i svi drugi slični (...) Zaključismo da izdamo na narod proglase te da narod opišemo tu osobu, te u kakvu je svrhu došao u Ameriku. Kada su proglašeni izišli i bili rasposlani po svim slavenskim kolonijama, a Sirovatku se nije ni čulo« (19:b).

U Hrvatskoj su bili nezadovoljni s nejedinstvom među američkim Hrvatima, napose držanjem socijalista, pa u tom kontekstu treba i razumjeti zašto je list *Obzor* izvjestio da su socijalist ionemogućili pokušaje Sirovatke da u Alleghenyju organizira iseljenike (16:a; b). *Slobodna riječ* oštro je reagirala tvrdnjama da Sirovatkina akcija nipošto neće pomoći aktivnosti socijalista u Americi (19:c). Tako su se politički sporovi među američkim Hrvatima prenijeli i na tlo naše domaće politike.

U vrijeme Sirovatkina rada na organiziranju skupštinskog pokreta američkih Hrvata za financijsku samostalnost Hrvatske dolazi do vrlo oštih reakcija socijalista (3:). Jugoslavenski politički klub organizirao je 17. listopada 1903. skupštinu u Češkoj dvorani u Alleghenyju na kojoj se raspravljalo o položaju jugoslavenskog radništva u Americi. Tom prilikom prihvaćena je rezolucija: »S razloga što neki ljudi pod firmom domoljublja i vjere na očigled zavaravaju ovdašnji radni narod sa slavenskog juga te ga izrabljuju u svoje osobne svrhe, izjavljuju na skupštini prisutni radnici, da ne imaju ništa zajedničkog sa tzv. gospodom, već da će se samostalno sakupljati i organizirati u svrhu vođenja borbe protiv izrabljivačkog kapitala bio on na kojemu drago narodnosti. Tako isto voditi će borbu protiv svima koji idu za zatrovanjem radničke sloge i bratstva, da onda iz toga mogu vući sebične koristi. Ujedno izjavljuju sakupljeni, da će poraditi svim silama oko staleškog ujedinjenja cjelokupnog jugoslavenskog radništva u sjevero-američkim državama u jednu čvrstu i moćnu falangu, koja će onda tražiti svezu sa inonarodnim radništvom koje za istim ciljem teži« (19:d).

Sukob sa Sirovatkom nije se smirivao. U listu *Hrvatska zastava*, što ga je Sirovatka pokrenuo u Chicagu, pojavila se 1905. serija članaka pod nazivom »Hoćemo li mi Hrvati u socijalizam«. To su zapravo nešto prerađeni članci što ih je Sirovatka objavljivao još 1897. u *Hrvatskom radniku* u Zagre-

bu. Opći smisao tih članaka sastoji se u tvrdnji kako je duboko vjersko čuvstvo kod Hrvata, a i još dublji narodni hrvatski patriotizam u potpunosti ispunio narodno biće u kojem ne preostaje nimalo mjesta drugim, pogotovo u socijalnom smislu, razarajućim idejama (6:a; 8).

Socijalisti su reagirali oštro tvrdeći da je to zapravo Sirovatka u američkom izdanju, a s argumentacijom iz starog kraja (8:). Ovaj spor predstavnika naših kršćanskih socijalista i socijaldemokrata u Americi okončao se tek pošto se Hinko Sirovatka 1906. vratio kući (19:m).

Socijaldemokrati iz južnoslavenskih zemalja konzekventno su u SAD provodili nacionalni program svojih stranaka iz starog kraja, a koji je imao svoje polazište u sjedinjavanju socijalističke akcije na jugoslavenskoj osnovi. I slovenski socijalisti u Americi djelovali su također po tom programu. Oni su inače bili prvi naši iseljenici aktivni u socijalističkom pokretu. Prvi klub osnovali su u veljači 1902. u Chicagu. Izdavali su i list *Zora*, što ga je uređivao Aleksandar Toman. List je trebao biti glavno glasilo slovenskih socijalista u Americi, ali je zbog nedostatka sposobnih suradnika prestao izlaziti, a ujedno se ugasila i aktivnost Slovenskoga socijalističkog kluba. Godine 1903. istaknuti slovenski socijalisti Jože Zavertnik i Franc Petrič, djeluju u liberalnom listu *Glas svobode* u Pueblo Colorado. U ožujku 1905. Franc Petrič objavljuje u *Glasu svobode* članak pod nazivom »Poziv na skupno djelovanje Slovenaca i Hrvata za socijalnu agitaciju u Americi« sa željom da i hrvatsko radništvo pristupi Socijalističkoj stranci u Americi i usvoji njene slobodoumne nazore i principe (8).²

Stari sukobi između slovenskih liberala i socijalista u Sloveniji prenijeli su se i u Ameriku i to na stupcima liberalnoga *Glasa svobode* iz kojeg se socijalisti povlače i 1. siječnja 1906. izdaju prvi broj svoga glasa *Proletarec*. U ovom listu duže vrijeme tiskana je jedna stranica i na hrvatskom jeziku, a uređivao ju je Josip Ječmenjak.

Značajnih aktivnosti naših socijalista bilo je i na području New Yorka. U njima su prednjačili srpski socijalisti i to uglavnom oni što su neko vrijeme proveli u zapadnoevropskim zemljama i tamo stekli iskustva u radu. »Jugoslavensko radničko društvo« osnovano je u tom gradu 14. veljače 1904 (19:f), a nekoliko mjeseci kasnije, u lipnju, osnovan je i Jugoslavenski politički klub »Svetozar Marković« (19:g). Radi međusobnih trzavica rad ovih dvaju društava nije bio uspješan. Potkraj 1904. Jugoslavensko radničko društvo sjedinilo se s ostalim slavenskim socijalističkim društvima u »Slavensku slobodoumnu skupinu« (19:h). Potkraj 1905. došlo je do konsolidacije u redovima naših socijalista u New Yorku. O tome u *Slobodnoj riječi* čitamo: »U posljednja tri mjeseca doputovalo je mnogo Jugoslavena u New York, pak se ukazala potreba društva za svrhom da pomaže socijal-demokratsku štampu, podiže prosvjetu svojih članova i vodi propagandu socijalizma« (19:j).

Godine 1905, 19. rujna osnovano je »Udruženje jugoslavenskih socijaldemokratskih radnika u New Yorku«. Tokom 1905. i 1906. u ovom gradu naši socijalisti konsolidiraju svoje redove, pa su u 1907. već pokrenuli i svoje novine. Naime, 8. rujna na jednom sastanku bio je izabran redakcijski odbor koji je 19. rujna izdao prvi broj socijalističkog tjednika *Radnička borba* ćirilicom. Tim povodom *Slobodna riječ* u Zagrebu donijela je slijedeći ko-

² O prvim kontaktima hrvatskih socijalista sa predstavnicima američke socijalističke stranke nalazimo u *Slobodnoj riječi* slijedeće podatke: »Frakcija hrvatskih socijalista u SAD osnovana je po našim drugovima u Alleghenyju, pak se pridružila američkoj socijaldemokratskoj stranci (...) Mi našim drugovima želimo najbolji uspjeh i napredak oko prikupljanja hrvatskog proletarijata pod crvenom zastavom«. (19: k)

mentar: »Poznato je da naši drugovi preko oceana nemaju baš previše listova. Postoji doduše čitav red 'radničkih' listova, ali ovi nisu ništa drugo, nego špekulantska poduzeća pojedinaca, pojedinih tvrtki, bankovnih poduzeća, koji im služe za reklamu. I zato doista vidimo cjelokupnu jugoslavensku štampu u Americi na tako niskom političkom stupnju, da je upravo strahota. Bez ikakove političke boje ili određenog socijalnog pravca, bez vještog tehničkog ili stručnog uređivanja, hrane ove novine svoje članove jedino najobičnijim senzacijama. U ovoj nevolji, evo se konačno u redovima naših drugova počelo misliti i na osnivanje socijalističkih listova, koji neće biti posvećeni samo reklamama i senzacijama« (19:n).

I na području Alleghenija, nakon kriznih razdoblja, došlo je do konsolidacije među našim socijalistima. Na jednoj velikoj skupštini naših radnika 13. listopada doneseni su sljedeći zaključci:

1. »Samo slobodni narodi s najvišim političkim slobodama mogu napredovati i kulturno se razvijati. Narod treba neograničeno utjecati na zakonodavna tijela, pa radi toga učesnici skupštine zahtijevaju da se u Hrvatskoj i Slavoniji uzakoni opće, jednako, izravno i tajno pravo glasa sa zastupstvom manjine kako kod saborskih tako i kod županijskih i općinskih izbora.³

2. U Americi hrvatskom narodu su se nametnuli bankiri, nazovi-novinari i drugi bisnis-pustolovi. Sakupljeni na ovoj skupštini pozivaju sve hrvatske i jugoslavenske radnike iz cijele Amerike da se klone ovih lažnih radničkih prijatelja.

3. U svijetu eksploatatora i eksploatiranih radnici trebaju voditi klasnu borbu. Zato na današnjoj skupštini sakupljeni hrvatski radnici preporučuju svim hrvatskim radnicima u Americi da se udružuju i da pristupaju radničkim borbenim udruženjima (...) u slozi i sporazumu sa ostalim eksploatiranim radnicima« (19:o).

Skupština u Allegheniju bila je sazvana zapravo zbog razmatranja potrebe za pokretanje socijalističkog lista za Hrvate. Zbog toga je bio izabran »privremeni središnji odbor« sa svrhom da pokrene novine »koje neće služiti trgovcima, saloonerima, ni agentima, ni bankirima«. *Slobodna riječ* u Zagrebu posvetila je izuzetnu pažnju sastanku u Allegheniju. Preko cijele prve strane donesen je članak pod naslovom »Iz Amerike«. Značajan je i komentar što ga je list dao sastanku u Allegheniju: »Danas se još ni blizu ne da prosuditi od kolike će važnosti biti ovaj najnoviji pokret među hrvatskim radništvom u Americi. Bez sumnje je samo jedno, a to je da će se naš tamošnji radni narod znati ubrzo otresti tutorstva, te raznih špekulanata i izrabljivača. Drugi će odraz ovoga pokreta biti u domovini. Pođe li našim drugovima za rukom da naše iseljenike dobiju u socijalističko kolo, tad ne samo, da će nam to moći biti velikim materijalnim, već i moralnim oslonom. Godinimice se vraća u Evropu na tisuće naših ljudi. Budu li sada ovi politički neosvješteni elementi pridobiveni za socijalizam, tad ćemo najednom u svim krajevima jugoslavenskih zemalja gdje je proleterizacija uznapredovala dobiti odlučne i oduševljene pobornike socijalizma« (19: 0).

³ Iseljenici povratnici u to vrijeme zaista su širili socijalističke ideje s kojima su se i upoznali u inozemstvu. Zabrinut zbog toga, zagrebački nadbiskup Juraj Posilović uputio je okružnicu po županijama zagrebačke nadbiskupije tražeći izvještaje o djelatnosti socijalista. Iz varaždinske županije odgovoreno mu je sljedeće: »(...) podčinjene si kr. kotarske oblasti, a ponajviše one u Krapini i Pregradi, u području kojih se, žali-bože jur od više godina šire socijalističke misli po nekolicini žitelja — koji su razvratne i pogubne nauke socijalnodemokratske — nauke anarhističnim kao jaje jajetu slične — usisali boraveći kao radnici ili zanatlije u inozemstvu — najozbiljnije pozove na što strože i budnije nadziranje svakoga pokreta socijalističnog među područnim si seljaštvom«. (14)

Na poziv »Jugoslavenskog političkog kluba« iz Alleghenya stigao je u Ameriku potkraj srpnja 1907. naš istaknuti socijalista Milan Glumac. Svrha njegova dolaska bila je pokretanje socijalističkog lista na hrvatskom jeziku. Glumac se zaposlio u Pittsburghu u tiskari Slovaka Rovianeka i sve do početka studenog upoznao se s prilikama u kojima su živjeli naši iseljenici. Početkom studenoga Glumac odlazi u Chicago, i tamo uz pomoć nekolicine naših socijalista osniva socijalistički klub. Uz pomoć kluba i slovenskih socijalista oko lista *Proletarec* Glumcu je uspjelo da 25. prosinca 1907. tiska prvi broj *Radničke straže* (20:).

Pokretanje socijalističkih listova *Radničke straže*, *Radničke borbe* i *Proletarca* bio je značajan uspjeh za jugoslavenske socijaliste u Americi. Osim toga do 1909. bilo je aktivno 14 socijalističkih klubova američkih Hrvata i 11 socijalističkih klubova američkih Slovenaca. U ovo vrijeme možemo govoriti o konsolidaciji socijalističkog pokreta i njegovu sve jačem utjecaju među iseljeničkim masama. Postavlja se u svakom slučaju pitanje koliki je taj utjecaj bio? Teško je dati pouzdan odgovor, jer se u to vrijeme nitko nije bavio tim pitanjem. Međutim, u *Radničkoj straži* čitamo da je u Americi osnovana »Narodna obrana«, dobrovoljna organizacija Hrvata u Americi za pomoć opozicijskim strankama u Hrvatskoj, i to sa sjedištem u Chicagu. »Narodna obrana« svoj je program ostvarivala agitacijom u štampi, održavanjem javnih skupština, izdavanjem letaka i proglasa, zabavama i drugim manifestacijama. Sakupljena financijska sredstva slala su se opozicijskim strankama, i to po slijedećem ključu:

Hrvatskoj stranci prava 35%
Socijaldemokratskoj stranci 25%
Hrvatskoj naprednoj stranci 20%
Hrvatskoj seljačkoj stranci 15%

Ostatak se zadržavao u kasi »Narodne obrane«. Visina postotka za svaku pojedinu stranku ovisila je o broju pristaša među iseljenicima. Procjenu o tome dalo je rukovodstvo »Narodne obrane«. Iz toga bi se dalo zaključiti da su socijalisti po svom utjecaju među iseljenicima bili na drugom mjestu (19; p).

Ipak, socijalistički pokret jugoslavenskih iseljenika u SAD već od svojih prvih početaka prolazio je kroz krizna razdoblja. Socijalistički klubovi nisu bili u prvim godinama međusobno povezani i njihov rad nije bio koordiniran, pa se često puta nisu razvijali nego ponekad na samom početku propadali.

Zbog toga u prvim godinama svoga rada naši socijalisti nisu bili dovoljno utjecajni u životu iseljenika, a njihove veze s američkim socijalistima gotovo i nisu postojale. Sebe su dovodili u izolaciju u političkom životu iseljenika. Gotovo svim političkim akcijama što su ih doseljenici vodili protiv Austro-Ugarske, socijalisti su bili u opoziciji. Oni su sa sobom donijeli iz Evrope neizgrađen stav prema nacionalnom pitanju. U to vrijeme socijalisti u Hrvatskoj nisu uviđali pravi smisao i značenje nacionalnooslobodilačkog pokreta, nego su svoju pažnju ograničili na »čisto« klasne sukobe. Na svoja prva dva kongresa Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije nije zauzela nikakav određen stav prema nacionalnom pitanju u Hrvatskoj (13: 70). S druge strane, kršćanski socijalisti predvođeni svećenicima i uz punu podršku građanskih slojeva okupljenih oko Stranke prava vode oštru borbu protiv socijalista (4: 22). Ova situacija reflektirala se na političke odnose i u našem iseljeništvu.

Jugoslavenski socijalisti u Americi imali su punu moralnu i političku podršku svojih matičnih stranaka u starom kraju. Ipak je kod ovih prevladalo mišljenje da su samo jugoslavenske socijalističke organizacije u Evropi dio

radničkog pokreta u domovini. Jugoslavenski socijalistički pokret u Americi to nije. Vitomir Korač o tome je zapisao: »Amerika im nije bila prolazna štacija, kao Graz, Pešta, Beč, München ili Berlin. Tu su (u Americi) u ogromnoj većini radnici Jugoslaveni dobijali pravo državljanstva i stalno se nastanjivali. Stoga se ubrzo javljaju organizacije političke, ulazi se u sindikate. Te organizacije nisu više kao neka ambulanta pokreta u staroj domovini, već su samostalan pokret, koji čak razvija i svoju samostalnu žurnalistiku i književnost« (10 : 149).⁴ Korač je samo dijelom bio u pravu, jer su jugoslavenski socijalisti iz Amerike igrali aktivnu ulogu u radničkom pokretu stare domovine. Oni su doduše imali više uspjeha u tome nakon osnivanja »Jugoslavenskog socijalističkog saveza« 1910. u Chicagu i pristupanja saveza Socijalističkoj stranci Amerike. Međutim, to je već drugo razdoblje djelovanja naših socijalista u SAD, koje nije predmet razmatranja ovoga rada (1: 175).

LITERATURA

1. Čizmić, Ivan. *Hrvati u životu Sjedinjenih Američkih Država*. Zagreb, 1982.
2. Čizmić, Ivan. Odjeci 'Skupštinskog pokreta' u Hrvatskoj 1903. godine među američkim Hrvatima«. *Kalendar Matice iseljenika Hrvatske*, Zagreb, 1974, str. 188.
3. Čizmić, Ivan. »'Skupštinski pokret' američkih Hrvata za financijsku samostalnost Hrvatske«. *Kalendar Matice iseljenika Hrvatske*, Zagreb, 1971, str. 119.
4. Gross, Mirjana. »Socijalna demokracija u Hrvatskoj i politika 'Novog kursa'«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, Odsjek za povijest 2, 1959, str. 22.
5. *Hrvat*, Cleveland, 16. IX 1903.
6. *Hrvatski radnik*, Zagreb, a) 25. II 1897, br. 4; b) 10. VIII 1900, br. 15.
7. *Hrvatsko pravo*, Zagreb, 15. IX 1903, br. 2351.
8. *Hrvatska zastava*, Chicago, 16. III 1905, str. 4.
9. Klemenčič, Matjaž. *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*. Maribor, 1987.
10. Korač, Vitomir. *Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji*, knjiga III, Zagreb, 1933. str. 149.
11. Lojen, Stjepan. *Uspomene jednog iseljenika*. Zagreb, 1963.
12. Lovrenčić, Rene. *Geneza politike »Novog kursa«*. Zagreb: Institut za hrvatsku povijest, 1972, str. 194.
13. Marjanović, Jovan. *Nastanak i razvitak radničkog pokreta u jugoslavenskim zemljama do prvog svjetskog rata*. Beograd, 1954, str. 70.
14. Nadbiskupski arhiv Zagreb. *Officium dioceseanum*, br. 4077—1901.
15. *Nova sloboda*, Zagreb, 17. VII 1902, br. 12.
16. *Obzor*, Zagreb, a) 3. X 1903, br. 225; b) 14. X 1903, br. 234.
17. Sirovatka, Hinko. *Kako je u Americi i komu se tamo isplati putovati?* Zagreb, 1907.
18. *Sloboda*, Zagreb, a) 5. I 1884, str. 1; b) 1. VIII 1895, str. 3.
19. *Slobodna riječ*, Zagreb, a) 28. VIII 1903, br. 12; b) 11. IX 1903, br. 13; c) 9. X 1903, br. 15; d) 18. XII 1903, br. 19; e) 19. III 1904, br. 4; f) 24. III 1904, br. 6; g) 22. VI 1904, br. 12; h) 11. I 1905, br. 1; i) 21. IV 1905, br. 7; j) 24. I 1906, br. 2; k) 21. II 1906, br. 4; l) 13. VI 1906, br. 11; m) 5. XII 1906, br. 23; n) 4. X 1907, br. 53; o) 4. XI 1907, br. 66; p) 30. VIII 1909, br. 123.
20. *Znanje*, Chicago, 11. XI 1939, br. 38.

⁴ O Jugoslavenskom socijalističkom savezu i daljnjem radu socijalista u SAD vidi (1: 175).

YUGOSLAV SOCIALISTS IN THE UNITED STATES OF AMERICA IN THE INITIAL PERIOD OF THEIR ACTIVITIES

SUMMARY

In the period from 1880 to World War I about half a million emigrants from what is the Yugoslavia of today settled in the United States of America. Although a relatively small ethnic group, Yugoslav emigrants influenced various spheres of American life, including numerous social movements: the labor movement in the first place, through workers' parties and trade union organizations. This paper deals with the initial attempts of Yugoslav socialist to gather together socially with the purpose of implementing a socialist program among Yugoslav emigrants. Such attempts were first made as early as 1894. This study follows and analyzes them up to 1910, when the Yugoslav Socialist League was founded in Chicago. The League foundation marked the end of the initial period of Yugoslav socialists' activities in the U. S. A.